

SPAUDOS ATGAVIMO, KALBOS IR KNYGOS DIENĄ PRISIMENAME KRAŠTIETĖ, SURADUSIĄ PIRMAJĄ LIETUVIŲ KALBA PARAŠYTĄ TEKSTĄ

Skirta Onos Matusevičiūtės 115-osioms gimimo metinėms

Kasmet gegužės 7 d. Lietuva prisimena buvusią sunkią rusų carinės valdžios priespaudą, itin skausmingus tautos savitumo (kalbos, laisvo žodžio, knygų ir spaudos leidybos) suvaržymus. Lietuviai išgyveno, nusimetė okupacijos pančius ir išsaugojo savo kalbą. Šią dieną gimusi Ona Matusevičiūtė patyrė kitos, jau sovietų okupacijos žiaurumą ir laisvo žodžio skelbimo visišką varžymą. Kraštietė iškentė tremties kančias ir liko ištikima gimtajai kalbai ir Lietuvos istorijai. Tokie žmonės kaip Ona Matusevičiūtė ir yra tautos istorijos, kalbos ir rašytinio žodžio saugotojai ir gynėjai.

Tad atskleiskime užmaršties knygos puslapius ir prisiminkime Oną Matusevičiūtę, gimusią vidutinio ūkininko šeimoje 1908 m. gegužės 7 d. Kavolių kaime netoli Eržvilko. 1918–1919 m. mokėsi Kavolių pradinės mokyklos 3 skyriuje (mat namiškiai ją jau buvo išmokę skaityti ir rašyti). 1918 metais mirė jos mama. Našlaitę auginti pasiėmė dėdė, Pušaloto parapijos kun. Jonas Jaskevičius. Jis buvo jau vyresnio amžiaus, silpnokos sveikatos, neturėjo santaupų, tačiau iš paskutiniųjų siekė, kad mergaitė mokytųsi. „Jei yra mano kas nuveikta, tai jo, J. Jaskevičiaus, nuopelnas“, – yra ne kartą sakiusi Ona Matusevičiūtė. Kunigas 1918–1919 m. labai aktyviai dalyvavo savanorių kovose prieš bolševikus, nurodydavo saugiausius ir tinkamiausius miškų kelius, stiprino morališkai ir dvasiškai, buvo karių kapelionas. Už tokius Lietuvai nuopelnus 1922 m. apdovanotas Vyties kryžiumi. Dėdės kunigo veikla ir bendri pokalbiai itin veikė dukterėčios pasaulėžiūrą.

Ona Matusevičiūtė 1928 metais baigė Panevėžio gimnaziją ir įstojo mokytis į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Filologijos fakulteto Lyginamosios kalbotyros skyrių. Dėdei kunigui susirgus, studijuoti pasidarė itin sudėtinga. Antraisiais studijų metais jau buvo kilusi mintis išstoti iš universiteto, tačiau aplinkinių (ypač universiteto humanitarų seniūno Andriaus Ašmonto) didelių pastangų dėka ji gavo stipendiją. Teko itin daug mokytis, kad per trumpesnę nei nustatytą laikotarpį išlaikytų visus egzaminus iš lietuvių, latvių, prūsų, rusų, lenkų, lotynų, graikų, sanskrito, senosios germanų – gotų, senosios slavų, prancūzų ir vokiečių kalbų. Taip pat domėjosi hebrajų kalba. Tačiau lietuvių kalba ir jos tarmės buvo itin svarbios ir mielos – kruopščiai rinko ir užrašė žodžius, tarp kurių – apie 550 iš gimtųjų Eržvilko apylinkių.

1933–1940 metais Ona Matusevičiūtė lotynų kalbos mokė Rokiškio gimnazijos mokinius. Beje, šios įstaigos direktorius Mečislovas Kviklys 1931–1934 m. vadovavo ir Jurbarko gimnazijai.

Nuotraukoje – Rokiškio gimnazijos mokytojai (pirmoje eilėje pačiame centre sėdi direktorius Mečislovas Kviklys, o antroje eilėje trečia iš kairės – lotynistė Ona Matusevičiūtė)

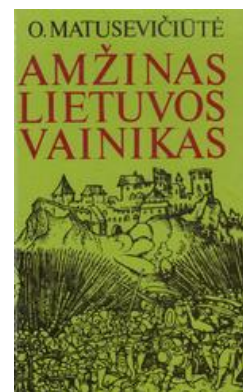
1941–1946 metais O. Matusevičiūtė Vilniaus gudų-rusų gimnazijoje ir Baltarusių seminarijoje mokė lietuvių kalbos. Vilniaus mokytojų institute dėstė lietuvių kalbos istorinę gramatiką.

1946 m. birželio 20 d. Ona Matusevičiūtė suimama ir už straipsnius į rezistencinę spaudą sovietų valdžia ją ištremia aštuoneriems metams į Sibirą. Kalėjo įvairiuose Uchtos kolonijos lageriuose. 1954 m. sugrįžo į Lietuvą, bet dėl savo politinės kalinės praeities ir tautiškų nuostatų negalėjo dirbti pagal specialybę, turėjo šalintis buvusių draugų, kad jiems nepakenktų. Ėmėsi veiklos socialinio aprūpinimo srityje – dirbo įvairiuose tais laikais vadinamuose invalidų namuose. Pagaliau tik nuo 1959 m. galėjo sugrįžti arčiau prie kalbų dalykų – pradėjo dirbti Vilniaus bibliotekose, Lietuvos Mokslų akademijos rankraščių ir retų, senų spaudinių skyriuose. Gerai, kad bibliotekų vadovai labiau vertino darbštumą ir kalbinius gabumus negu biografijos faktus. O gal ir biografijos faktai buvo stimulus padėti jai. Ona Matusevičiūtė tvarkė ir aprašė daugybę vertingų senųjų dokumentų, raštų lotynų, lenkų, senąja slavų ir kitomis kalbomis. Savo gyvenimą paskyrė Lietuvos istorijai, archyvinių ir istorinių duomenų tvarkymui, analizavimui bei vertimui į lietuvių kalbą. Tūkstančius tų raštų ir dokumentų iš kitų kalbų išvertė. Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje parengė išsamų XVI a. knygų katalogą, o 1962 m. atrado patį seniausią žinomą lietuvišką 25 eilučių tekstą – lietuviškus poterius, ranka įrašytus 1503 m. Strabūre išleistos lotyniškos knygos „Tractatus sacerdotalis“ paskutiniame puslapyje. Manoma, kad tie poteriai įrašyti pačioje XVI a. pradžioje, keliais dešimtmečiais anksčiau negu pasirodė pirmoji knyga – Martyno Mažvydo „Katekizmas“.

Amžininkai prisimena, jog tuo metu Lietuvoje Ona Matusevičiūtė geriausiai mokėjo senąsias kalbas. Prieš 20 metų Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriaus mokslinė bendradarbė Danutė Labanauskienė prisiminimais dalinosi apie Onutę Matusevičiūtę: „Pas ją nuolat ateidavo žymiausi Lietuvos istorikai. Savo publikacijoms jie užsakydavo kebliausių lotyniškų tekstų vertimus. Juos mano bendradarbė versdavo namuose, savaitgaliais“, „būdavo kviečiama visur, kur reikėjo tyrinėti senuosius dokumentus ir skaityti, kas sunkiausiai įskaitoma“, „savo atkakliu būdu, stoiška laikysena ji man paliko didelį įspūdį“.

Ona Matusevičiūtė taip pat parašė istorines apysakas „Amžinas Lietuvos vainikas“ („Amžinasis Lietuvos vainikas“), „Mindaugo kapas“, „Kunigaikštietės Barbaros auka“, išvertė M. K. Radvilos Našlaitėlio knygą „Kelionė į Jeruzalę“, bendradarbiavo su spauda (ypač su žurnalu „Voruta“). Knygose autorė, remdamasi archyviniais dokumentais, menine forma išaukštino Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją ir jos kūrėjus, pagerbė kovotojus už tėvynės laisvę ir nepriklausomybę, sukūrė įspūdingus, gal šiek tiek ir romantizuotus, valdovų paveikslus.

Antrosios knygos „Amžinasis Lietuvos vainikas“, parašytos drauge su kolega Petru Lukoševičiumi, įvade konstatuojama, kad autoriai nepretendavę „į Tikrąją istoriją parašiusiųjų titulą“, kad „Tai tik įvairiais šaltiniais paremta istorijos saktmė. Gal kai kur prasilenkėme ir su istorine tiesa, tačiau labai norėtume, kad daug metų rašoma mūsų tautos istorija būtų objektyvesnė, pilnesnė, tikresnė, ir ją skaitydami mūsų vaikai ir vaikaičiai ne tik daugiau sužinotų, bet galėtų iš praeities pasisemti stiprybės, mokytųsi patriotizmo, suvoktų, jog esame Europos tauta su savo didžia ir garbinga praeitimi. Mūsų šaknys yra senos, gilios, tvirtos ir jos yra čia – prie Baltijos“.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos
nuotraukoje – Ona Matusevičiūtė

2002 m. vasario 25 d. Ona Matusevičiūtė amžinojo poilsio atgulė Vilniaus Saltoniškių kapinėse. Liko nemažai 1930–2001 m. laikotarpio asmeninių dokumentų ir korespondencijos, istorinių dokumentų vertimų, straipsnių... Jie perduoti saugoti Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai.

Tegul su šiuo aprašymu atsiranda mūsų atmintyje žinutė apie dvasingą ir giliu protu apdovanotą iš Eržvilko krašto kilusią Oną Matusevičiūtę – tikrą Lietuvos dukrą, kalbų specialistę, gimtosios kalbos žodžių rinkėją, vertėją, bibliografę, pedagogę, spaudos darbuotoją, rašytoją, istorikę... Ir testiprėja mūsų troškimas imtis atsakomybės ne tik už save, bet ir už savo kalbą, ir už savo Tėvynės laisvę, kad niekas nepriverstų išsižadėti protėvių ir tėvų kalbos, rašto ir vertybių.

Dokumentų ir viešųjų ryšių skyriaus vyr. specialistas Antanas Gvildys

O. Matusevičiūtės gyvenimas buvo tikrai nelengvas: už darbą buvo gaunamas labai menkas atlyginimas, varganas ir be jokių patogumų kambarėlis sename name. Ir dešimtmečius nutylima biografija...

Nesirinkta lengvo kelio. Tik po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo O. Matusevičiūtės gyvenimas ir darbai pamažu pradėti prisiminti ir įvertinti ne tik Vilniuje, bet ir Rokiškio bei Panevėžio krašte. Lietuvoje gerai žinomas lituanistas ir kraštotyrininkas Benjaminas Kondratas 2012 metais išleistoje knygoje „Kūrėjų pėdsakais Jurbarko krašte“ taip pat yra pateikęs truputį informacijos apie Jurbarko krašte gimusią kalbų žinovę.

Paskutiniuosius keletą gyvenimo metų kraštietė buvo nuolatinėje ir nuoširdžioje Vilniaus Fabijoniškių pensionato darbuotojų globoje. Iki paskutiniosios gyvenimo dienos buvo aktyvi, viskuo domėjosi, skaitė mokslinę literatūrą, bendradarbiavo su spauda.